

SPELENDERWIJS
Bibliodramatische
exegese van Lucas 7:36-50

Martin Boon

Eburon
Utrecht 2026

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van
De Vrijzinnige Fondsen en Stichting Aanpakken.

ISBN 978 94 6301 614 8

Uitgeverij Eburon, info@eburon.nl / www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

Grafisch ontwerp: Dolna Elija, Kostandenets, Bulgarije

© 2026 Martin Boon. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende(n).

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Inhoud

Dank	7
1. Inleiding	13
1.1 Bibliodrama	14
1.2 Onderzoeksprobleem	18
1.2.1 Bibliodramatische Bijbeluitleg	18
1.2.2 'Gewone lezers' binnen exegese	21
1.3 Onderzoeksvraag	24
1.4 Methodologie	25
1.5 Opbouw van de studie	26
1.6 Reflectie op mijn positie	28
2. Bibliodrama: rituele en performatieve aspecten	33
2.1 Ritueel	33
2.1.1 Ritueel en bibliodrama	33
2.1.2 Systematische theologie	35
2.1.3 Bijbelwetenschap	38
2.1.4 Praktische theologie	41
2.1.5 Gadamer: representatie van de waarheid	44
2.2 Performance	53
2.2.1 Performance en belichaming	53
2.2.2 Nieuwtestamentische wetenschap	61
2.3 Conclusie	66
3. Methodologie	69
3.1 Case study van Bijbeluitleg Lucas 7:36–50	69
3.1.1 Kwalitatief onderzoek	69
3.1.2 Case study	71
3.1.3 Keuze Bijbeltekst	73

3.2	Empirisch onderzoek	74
3.2.1	Geselecteerde methoden	75
3.2.2	Bijbelvertaling: NBV21	79
3.2.3	De groepen	81
3.2.4	Komen tot kennis	83
3.2.5	Kwalitatieve analyse	90
4.	Bibliodramatische Bijbeluitleg Lucas 7:36–50	95
4.1	De bibliodrama's	97
4.1.1	Groep 1	97
4.1.2	Groep 2	101
4.1.3	Groep 3	106
4.2	Thema's bibliodramatische Bijbeluitleg	110
4.2.1	Simon	111
4.2.2	Jezus	119
4.2.3	De vrouw	126
4.2.4	Simon en Jezus	135
4.2.5	Jezus en de vrouw	145
4.2.6	Simon en de vrouw	160
4.2.7	Gender	168
4.2.8	Persoonlijke reflectie	177
4.2.9	Conclusie: zes dimensies	179
4.3	Katalysatoren van interpretaties	184
4.3.1	Begeleider	185
4.3.2	Sociale veiligheid	189
4.3.3	Identificatie met één rol	193
4.3.4	Levensverhaal	196
4.3.5	Groep	200
4.3.6	Lijfelijkheid	203
4.3.7	Ruimte	206
4.3.8	Conclusie	209
5.	Vergelijking met exegetische literatuur	213
5.1	Inleiding	213

5.2	Historisch-kritisch	217
5.2.1	Bronnen- en vormkritiek: Legault (1956) en Holst (1976)	219
5.2.2	Redactiekritiek: Bovon (1989) en Wolter (2008)	225
5.2.3	Vergelijking	234
5.3	Literair	238
5.3.1	Narratieve kritiek: Green (1997), Christiansen (2009) en Bertschmann (2017)	240
5.3.2	Reader-response kritiek: Resseguie (2016)	249
5.3.3	Vergelijking	253
5.4	Bewust-contextueel	257
5.4.1	Feministische kritiek: Reid (1996) en Wainwright (2008)	259
5.4.2	Psychoanalytische kritiek: Drewermann (2009) en Szkredka (2022)	265
5.4.3	Vergelijking	273
5.5	Antwoorden op vragen vanuit bibliodramatische Bijbeluitleg	278
5.5.1	Simon	278
5.5.2	Jezus	279
5.5.3	De vrouw	280
5.5.4	Simon en Jezus	282
5.5.5	Jezus en de vrouw	283
5.5.6	Simon en de vrouw	285
5.5.7	Gender	286
5.6	Conclusie	287
5.6.1	Vergelijking van de dimensies	287
5.6.2	Normativiteit en Bijbelinterpretaties	289
5.7	Katalysatoren van interpretaties	291
5.7.1	Begeleider	292
5.7.2	Sociale veiligheid	295
5.7.3	Identificatie met één rol	296
5.7.4	Levensverhaal	299
5.7.5	Groep	300
5.7.6	Lijfelijkheid	302
5.7.7	Ruimte	303
5.7.8	Conclusie	305

6. Conclusies	309
6.1 Bibliodrama als geritualiseerde performance	310
6.2 Bibliodramatische exegese	311
6.3 Bibliodramatische hermeneutiek	314
6.4 Van bibliodrama naar exegese: een handleiding	316
6.5 Suggesties voor vervolgonderzoek	318
 Bibliografie	 321
 Playfully: A Bibliodramatic Exegesis of Luke 7:36–50	 333
 Auf spielerische Weise: Eine bibliodramatische Exegese von Lukas 7,36–50	 339
 Curriculum vitae	 345

1. Inleiding

Ja – slaat kort de ogen neer – ja, dat is (...) in deze cultuur de rol van vrouwen: achter het gordijntje. En ja, ook wij vrouwen – maakt met haar linkerhand een kort gebaar richting ‘de stad’ – roddelen over haar hoor – maakt nogmaals dit gebaar. Maar wat mij altijd ongelooflijk boos maakt is dat alle mannen met wie zij dit doet – beweegt beide armen in een afwerend gebaar voor haar gezicht en wijst dan naar rechts met haar rechterhand – misschien liggen die hier wel aan tafel.

Dit fragment komt van een vrouwelijke speler die zichzelf introduceert als de vrouw van de farizeeër Simon. Het gebeurt in één van de drie bibliodrama's over Lucas 7:36–50¹ uit deze studie. In deze beschrijving wordt de Bijbeltekst op verschillende manieren geïnterpreteerd. De aanwezigheid van de vrouw van Simon laat bijvoorbeeld zien dat karakters geïmpliceerd kunnen zijn in de Bijbeltekst, zonder dat deze genoemd worden. En wat gebeurt er met de betekenis van Lucas 7:36–50 als het vanuit één bepaald karakter wordt beleefd? De verbale en non-verbale communicatie van Simons vrouw roepen eveneens historische vragen op, zoals waarom iemand 'zondares' (Lucas 7:37) werd genoemd, wat de sociale impact op de vrouw zal zijn geweest en welke invloed gender had op de onderlinge verhoudingen.

Bibliodrama, zo laat dit voorbeeld zien, kan een vorm van Bijbeluitleg zijn of worden: reflectie leidt tot inzichten in en vragen bij de Bijbeltekst. In dit geval spitsen de interpretaties zich vooral toe op gendergerelateerde vragen, maar het kan ook gaan om andere Bijbeluitleg. Over de waarde van bibliodramatische interpretaties voor de breedte van de exegese is daarmee nog niets met zekerheid te zeggen. Dat beoogt dit onderzoek: zicht krijgen

1. Bijbelcitaten en -verwijzingen in dit onderzoek zijn, tenzij anders aangegeven, overgenomen uit de NBV21.

op de methodische bijdrage van bibliodrama aan de exegese. De gehanteerde methode is een *case study* bij Bijbeluitleg van Lucas 7:36–50, met als startpunt een empirisch onderzoek naar drie bibliodrama's over deze Bijbeltekst. De studie heeft dus een interdisciplinair karakter: inzichten en methoden uit de praktische theologie worden ingezet om de exegese te verrijken.

1.1 Bibliodrama

In generieke zin is bibliodrama te omschrijven als een Bijbels rollenspel met een groep en onder professionele begeleiding.² Bibliodrama ontwikkelt zich vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw tot een herkenbare praktijk.³ In Nederland verschijnen aan het begin van de jaren tachtig de

2. Pitzele en Pitzele geven een vergelijkbare definitie: 'Bibliodrama is a form of role-playing in which the roles played are taken from biblical texts.' Peter Pitzele en Susan Pitzele, *Scripture Windows: Toward a Practice of Bibliodrama*, 2de dr. (Ben Yehuda Press, 2018), xix. Schilderman kiest voor een bredere omschrijving dan alleen de Bijbel, namelijk 'improvisatietoneel aan de hand van religieuze teksten'. Hans Schilderman, "Geleefde hermeneutiek", *Handelingen* 42, nr. 3 (2015): 3. Spiegel bepleit de term 'hagiodrama' in plaats van en als een volgende ontwikkelingsfase van 'bibliodrama'. Volgens hem heeft bibliodrama te zeer een 'therapeutische' lading gekregen, terwijl 'hagiodrama' religieuze en spirituele dimensies benadrukt: 'Es schließt (...) auch die Bearbeitung von Ritualen, Sinn-Bildern und vor allem anderer existentiell betreffender Texte und Symbole ein.' Yorick Spiegel, "Bibliodrama als Hagiodrama", in *Bibliodrama*, onder redactie van Antje Kiehn (Kreuz Verlag, 1987), 152.

3. Een vroege bespreking van bibliodrama als werkwijze is te vinden in een kort artikel uit 1967 door de Amerikaan Ward. Zie: Jack Ward, "The Clergy and Psychotherapy", *Journal of Psychodrama, Sociometry, and Group Psychotherapy* 20, nr. 3-4 (1967): 204-5. Ward beschrijft een workshop van James L. Zacharias over Genesis 22 die een psychotherapeutisch karakter heeft en sluit af met: 'The psychodrama submethod „bibliodrama” was found to be particularly amenable to clergy groups and the often unproductive religious education methods that are perpetuated on weekends throughout this country.' (205) Derksen en Andriessen wijzen op het tweede Vaticaanse Concilie (1962–1965) waarna volgens hen meer ruimte kwam voor 'persoonlijke ervaring' van

eerste artikelen over bibliodrama.⁴ Sinds het einde van de jaren tachtig worden in ons land vrijwel onafgebroken bibliodramabegeleiders opgeleid, met telkens nieuwe deelnemers die een cursus volgen.⁵ Bibliodrama verbindt de levensverhalen van deelnemers met Bijbelteksten, waarbij een tekst als kader fungeert en spelers de rollen op hun eigen wijze invullen. Omdat deelnemers niet gebonden zijn aan een script, kan bibliodrama fungeren als een ‘vrije experimenteerruimte, een creatief atelier’.⁶ In het

gelovigen. Nico Derksen en Herman Andriessen, *Bibliodrama en pastoraat: de Schrift doen als weg tot dieper geloven* (Voorhoeve, 1985), 13.

4. Zo is er in 1983 een editie van het tijdschrift *Praktische theologie* waarin meerdere artikelen over bibliodrama gaan, bijvoorbeeld: Jan Lap, “Bibliodrama: inspelen op Gods tegenspel”, *Praktische Theologie* 10, nr. 2 (1983): 163-72. De doctoraalscriptie van dezelfde auteur is van nog eerdere datum: 1979. Jan Lap, *Religiodrama, bibliodrama: actief op weg naar religieuze groei*, Doctoraalscriptie (Theologische Universiteit Tilburg, 1979). In 1957 klinkt de term ‘bibliodrama’ ook al in een Nederlandstalig artikel, maar heeft die een andere invulling: G. A. Van Riemsdijk, “De opleiding voor de openbare leesalen”, *Bibliotheekleven: orgaan der Centrale Vereeniging voor Openbare Leesalen en Bibliotheken en van de Nederlandsche Vereeniging van Bibliothecarissen*, 1957, 219-21. Bibliodrama wordt hierin als een, niet nader omschreven, methode toegepast in een opleiding van bibliotheekassistenten in het kader van ‘Public relations’, ‘waarbij in het bijzonder getracht wordt tot een duidelijke voorstelling te komen van wat achter de houding en de motieven van ons publiek verborgen kan liggen’. (219)

5. De opleidingen tot bibliodramabegeleider hebben onder verschillende noemers plaatsgevonden. Vanaf 1989 werden lijfelijk-spelmatige trainingen verzorgd door De Santenkraam (1981–1993) en sinds 1997 vanuit De 7evende Hemel, onder meer door Cilia Hogerzeil, Arnout Roscam Abbing, Henriëtte Beurmanjer en Bas van den Berg. Volgens Hogerzeil (persoonlijke communicatie, 19 juli 2025) werden tussen 1989 en 2009 naar schatting 80 personen opgeleid. Parallel hieraan volgden tussen 1990 en 2012 116 mensen een opleiding volgens de pastoraal-existentiële methode bij Herman Andriessen, Maria Nolet en Nico Derksen (persoonlijke communicatie, 14 juli 2025). In totaal komt dit neer op gemiddeld negen opgeleide personen per jaar in de periode 1990–2009. In 2014 werd het Centrum voor Bibliodrama opgericht, waar deelnemers zowel de pastoraal-existentiële als de lijfelijk-spelmatige methode aangeboden krijgen. Tot 2026 volgden verspreid over zes groepen 69 personen de tweejarige opleiding tot bibliodramabegeleider (persoonlijke communicatie met Cocky Fortuin, 8 augustus 2025), gemiddeld vijf per jaar.

6. Jean Agten e.a., *Bibliodrama begeleiden: wegwijzers voor de praktijk* (Garant, 2007), 43.

dramatiseren, de performance⁷ doet het hele lichaam mee, zoals houding, intonatie en mimiek.⁸ Spelers komen zichzelf tegen en ze ontmoeten de perspectieven van anderen.

Een bibliodrama heeft doorgaans een vaste structuur en kan, zoals nog nader zal worden uitgewerkt, worden opgevat als een ritueel⁹ dat bestaat uit drie onderdelen: (1) de start: een inleiding door de begeleider, opwarmings-oefeningen, het uitwisselen van de eerste indrukken van de Bijbeltekst en het verzamelen van rollen in de Bijbeltekst, (2) het spel: het innemen van één rol of meer rollen na elkaar, rolverkenningen en -ontmoetingen en ontrollen en (3) het nagesprek: ruimte voor het plenair delen van ervaringen en nieuwe inzichten met betrekking tot bijvoorbeeld zelfbeeld en de Bijbeltekst en afsluiten met het nogmaals lezen van de Bijbeltekst.¹⁰

Binnen dit bredere kader leggen verschillende bibliodramatische stromingen elk eigen, fijnmaziger accenten. In de literatuur zijn in Nederland de volgende drie richtingen of ‘scholen’ te onderscheiden:¹¹

-
7. Voor bibliodrama als performance is aandacht in het volgende hoofdstuk: 2.2.
 8. Bij het aan bibliodrama verwante bibliodans vindt de rol-inleving bij een Bijbeltekst plaats door middel van dans en lijfelijke expressie. In een dissertatie benadert Beurmanjer bibliodans als methode voor spirituele vorming. Henriëtte Beurmanjer, *Tango met God: een theoretische verheldering van bibliodans als methode voor spirituele vorming*, Dissertatie (Universiteit Utrecht, 2019).
 9. Wolfgang Teichert, “Einleitung,” in *Bibliodrama*, ed. Antje Kiehn (Stuttgart: Kreuz Verlag, 1987), 12. In het volgende hoofdstuk zal bibliodrama worden beschouwd vanuit een rituele invalshoek, zie: 2.1.
 10. Net als bij bibliodrama worden in een biblioloog aanwezigen uitgenodigd zich te verplaatsen in verschillende personages en te antwoorden vanuit hun perspectief. Biblioloog is te beschouwen als onderdeel van bibliodrama, omdat in een biblioloog voorkomende werkvormen ook aanwezig kunnen zijn in een bibliodrama. Een methodisch onderscheid tussen de twee is evenwel dat bij bibliodrama het nagesprek een essentieel onderdeel is van het programma, terwijl dit in een biblioloog optioneel is. In een bibliodrama komt het, mede als gevolg hiervan, meer tot een uitwisseling van persoonlijke ervaringen. Zie ook: Uta Pohl-Patalong, *Bibliolog: A Creative Access to the Bible* (W. Kohlhammer, 2015), 76-77.
 11. Herman Andriessen, “Bibliodrama en de religieuze ervaring”, in *Bibliodrama: stem en tegenstem*, onder redactie van Herman Andriessen en Maria Nolet (Bibliodrama Werkgroep voor Opleiding en Spiritualiteit, 1995), 34-35; Bas van den Berg en Cilia Hogerzeil, “Spelen met lef, over bibliodrama en spiritualiteit”, in *Berichten uit de*

- Psychodrama. Het spelen van de Bijbeltekst staat in dienst van de persoonlijke ontwikkeling van één deelnemer. De groepsleden die niet centraal staan kunnen door deze speler gevraagd worden om bijvoorbeeld innerlijke processen te verbeelden.¹²
- Pastoraal-existentiële methode. Het doel van deze benadering is het komen tot en verdiepen van geloofservaringen van deelnemers: ‘Bibliodrama is geloofsontmoeting in beweging’.¹³ In de programmaopbouw wordt het spel doorgaans ingevuld met (1) een ruimte-indeling op basis van de Bijbeltekst, (2) het kiezen van een rol, plaats en houding door de deelnemers, (3) een rolinterview door de begeleider met alle deelnemers en (4) een begeleid plenair spel.
- Lijfelijk-spelmatige methode. Deze aanpak legt de nadruk op het lichaam als zelfstandige bron van kennis bij het komen tot betekenis. Op de plek van het spel kiest de begeleider, op basis van een door haar¹⁴ bepaalde doelstelling, uit een grote hoeveelheid werkvormen voor rolverkenningen en -ontmoetingen.¹⁵

zevende hemel: feestboekje met aantekeningen uit de praktijk van mensen op de speel- en dansvloeren van de kerk, onder redactie van Bas van den Berg e.a. (2004), 28-29.

12. Vgl. Lap, “Bibliodrama: inspelen op Gods tegenspel”. De Ronde bespreekt in zijn dissertatie over de werking van spel in begeleidingssituaties een bibliodrama als psychodrama. Michiel de Ronde, *Speelruimte voor ervaring en reflectie: een praktijkgericht onderzoek naar het gebruik van spel in begeleidingssituaties* (Eburon, 2015), 267-74.

13. Herman Andriessen e.a., *Is Hij nu in ons midden of niet?: ervaringen met bibliodrama* (Kok, 1995), 8.

14. Bij algemene verwijzingen naar personen gebruik ik in deze studie de vrouwelijke vorm. Ik ga ervan uit dat ook mannelijke lezers zich hierin kunnen herkennen.

15. Cilia Hogerzeil en Bas van den Berg, “De vrijheid om te spelen”, in *Verhalen in beweging: werkboek voor bibliodrama*, onder redactie van Bas van den Berg en Cilia Hogerzeil (Meinema, 1996), 6-9.

1.2 Onderzoeksprobleem

1.2.1 Bibliodramatische Bijbeluitleg

Bibliodrama kan worden verstaan als een eigen vorm van Bijbeluitleg. Onderdeel van de voorbereiding op een bibliodrama is dat een begeleider zich verdiept in de exegetische literatuur bij een Bijbeltekst.¹⁶ Maar omgekeerd interpreteert bibliodrama ook de Bijbeltekst. In het spel geven spelers de teksten een stem. Ze verbinden de teksten met hun eigen ervaringen en opvattingen. Spelenderwijs ontstaan zo nieuwe invalshoeken, betekenissen en verhaalvarianten. Kortom: door bibliodrama gaan deelnemers anders naar de Bijbeltekst kijken.¹⁷

In literatuur over bibliodrama is aandacht voor de Bijbeluitleg die ontstaat. Zo vertelt Martin al in 1979 over een bibliodrama rond het Bijbelboek Jona. De opgeroepen ‘Grunderfahrungen’ maken dat in het nagesprek ‘*alle theologischen und exegetischen Positionen von den Teilnehmern aus eingebracht wurden, die mir in der Sekundärliteratur begegnet waren*’.¹⁸ Hierop reagerend vragen Andriessen en Derksen zich af: ‘werden er ook posities ingebracht die *niet* in de literatuur voorkomen?’¹⁹ Het voorbeeld

16. In een dissertatie uit 2018 ontwikkelt Salmi, onder andere in gesprek met psychodrama en exegese, een eigensoortige vorm van bibliodrama die zij ‘exegetisch georiënteerd’ noemt. Zie: Minna Salmi, *Bibliodraama ja raamatuntulkinta*, Dissertatie, geraadpleegd op basis van een automatisch gegenereerde vertaling (Universiteit van Helsinki, 2018). Eigen aan deze benadering is dat exegetische inzichten nadrukkelijk worden geïntegreerd in ontwerp en verloop van een programma. Een begeleider en een exegeet werken samen. In de voorbeelden die Salmi bespreekt ligt de nadruk op de wijze waarop exegese bibliodrama kan verrijken.

17. Dat bibliodrama impact heeft op het tekstbegrip van deelnemers, en hoe deelnemers Bijbelse karakters waarderen, is aangetoond in een uitvoerige empirische studie van Stühlmeyer. Thomas Stühlmeyer, *Veränderungen des Textverständnisses durch Bibliodrama: Eine empirische Studie zu MK 4*, 35–41 (Paderborn, 2004).

18. Gerhard Marcel Martin, “Bibliodrama als Spiel, Exegese und Seelsorge,” *Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft* 68 (1979): 139. Cursivering in origineel.

19. Herman Andriessen en Nico Derksen, “Bibliodrama en exegese”, in *Bibliodrama: stem en tegenstem*, onder redactie van Herman Andriessen e.a. (Bibliodrama Werkgroep voor Opleiding en Spiritualiteit, 1995), 55. Cursivering in origineel.